

VỀ XÃ HỘI DÂN SỰ, XÃ HỘI CÔNG DÂN TRONG MÔ HÌNH NHÀ NƯỚC HIỆN ĐẠI

HOÀNG VĂN NGHĨA^(*)

Sự phát triển về nhận thức và thực tiễn về mô hình phát triển xã hội nói chung và nhà nước hiện đại nói riêng cho thấy vấn đề xã hội dân sự (XHDS) và xã hội công dân (XHCD) là những bộ phận cấu thành, trụ cột tất yếu và không thể thiếu được. Tuy nhiên, quan niệm về XHDS và XHCD, cả về mặt lý luận và thực tiễn, giữa các nền văn hóa, giữa phương Đông và phương Tây, giữa các quốc gia phát triển và đang phát triển cũng có sự khác nhau. Bài viết này góp phần luận giải và làm sáng tỏ về mặt lý luận khái niệm XHCD và XHDS, cũng như mối quan hệ giữa chúng và vai trò của chúng trong mô hình nhà nước hiện đại. Cơ sở lập luận được dựa trên những quan điểm của chủ nghĩa Marx và sự phát triển của lý luận về nhà nước hiện đại trong những thập niên cuối thế kỷ XX và đầu thế kỷ XXI.

1. Xã hội công dân

XHCD (citizen's society) là một thuật ngữ được nhà triết học Đức Hegel đưa ra vào thế kỷ XIX, sau đó được Marx phê phán và phát triển. Khái niệm này theo tiếng Đức được Hegel sử dụng là "*bürgerliche Gesellschaft*" (hay "bourgeois society" theo tiếng Anh), ý nghĩa khởi thủy là xã hội của người

công dân với tính cách là những nhà tư sản. Vì sao chính điều Hegel nhấn mạnh này đã bị Marx phê phán, đả kích mạnh mẽ? Đó chính là vì quan niệm của Hegel về pháp quyền (*rechte*) bắt nguồn từ hệ thống lý luận của ông về tinh thần thế giới tối thượng được hóa thân thành nhà nước (Phổ) với pháp luật ghi nhận về địa vị pháp lý của người công dân, trạng thái công dân của xã hội. Địa vị pháp lý và trạng thái công dân ấy là lý tưởng, trong quan niệm của Hegel, về sự hóa thân của tinh thần thế giới vào xã hội; nó đứng đối lập với địa vị và trạng thái phi công dân của xã hội lúc ấy, tức xã hội thần dân và thần quyền - cái mà Hegel cũng muốn lật đổ và thay thế (Hegel, <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/pr/prcivils.htm>). Tuy nhiên, Marx còn vượt xa Hegel khi ông bắt đầu tấn công quan niệm về cái công dân (*bürgerliche*) của Hegel, cũng như toàn bộ quan niệm về pháp quyền của giai cấp tư sản. Chính vì mong muốn xóa bỏ cái trạng thái và địa vị pháp lý hiện tồn (trạng thái công dân) vốn cột

^(*) TS., Phó Viện trưởng Viện Nghiên cứu Quyền con người, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh.

chặt, trói buộc và nô dịch sự tự do của con người (đặc biệt là của giai cấp công nhân, người lao động) cũng như của con người nói chung (trong đó bao hàm cả nhà tư sản), Marx đã phê phán cái quan niệm về "XHCD" của Hegel và "pháp quyền" của xã hội tư sản (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/>). Tuy nhiên, cái công dân (citizenry) được đề cập trong quan niệm hiện đại về XHCD ở đây chính là địa vị công dân, trạng thái công dân của một xã hội dựa trên việc thừa nhận nguyên tắc pháp quyền và nền kinh tế thị trường.

Với ý nghĩa đó, "XHCD" trước hết là sự mở rộng của khái niệm gốc đã từng được Hegel sử dụng, nhưng với nội hàm rộng hơn rất nhiều; bởi nó không chỉ dừng lại ở những công dân với tính cách là nhà tư sản mà còn với tính cách là của tất cả mọi cá nhân được bình đẳng về trạng thái công dân và thụ hưởng đầy đủ các quyền công dân.

Như vậy, cái đích mà Marx phê phán về XHCD không phải thuần túy ở sự vứt bỏ toàn bộ nội hàm của khái niệm ấy. Trái lại, đó là sự phủ định đối với cái hình thức đã bao chứa nội hàm đích thực của khái niệm đó. Và do đó, việc Marx muốn xóa bỏ "XHCD" ở đây hoàn toàn có tính cách là sự phủ định cái cũ và khẳng định trạng thái công dân mới, một XHCD đích thực - xã hội phi chính trị hay XHDS. Xã hội ấy vừa là phương tiện để từng bước xóa bỏ trạng thái công dân hiện tồn (hạn hẹp trong những cộng đồng chính trị), vừa là mục đích của một trạng thái công dân mới. Đó chính là lý tưởng mà ngày nay nhân loại đang theo đuổi.

Vì vậy, một nền dân chủ không thể thiếu vắng vai trò của XHDS và XHCD vì nó chính là thuộc tính đặc trưng của

nền dân chủ đích thực. Điều đó hoàn toàn phù hợp với lý luận mác-xít: nhà nước và các thiết chế chính trị dần dần sẽ bị tiêu vong và thay vào đó là XHCD và các thiết chế công dân phi chính trị và phi nhà nước (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/>). XHCD cũng chính là một xã hội được tổ chức và vận hành trên nền tảng của việc coi công dân là những chủ thể đích thực của quyền lực nhà nước và việc trao các quyền rộng rãi cho công dân trong tổ chức thực thi và giám sát quyền lực ấy. Thực chất đó là việc chuyển giao dần từng bước các quyền lực công từ bộ máy nhà nước sang các thiết chế phi chính trị (mà trong thuật ngữ hiện đại gọi là các tổ chức XHDS). Đó cũng chính là mục tiêu của việc xây dựng thiết chế chính trị lấy nhân dân làm gốc, coi nhân dân là chủ thể thực chất của quyền lực nhà nước. Vì vậy, XHCD cũng là đích hướng tới của mọi nền dân chủ.

Đối với các nhà kinh điển, xét đến cùng dân chủ vừa là phương tiện, vừa là mục đích, đồng thời nhấn mạnh đến việc xác lập các nguyên tắc của một nền dân chủ tham gia (participatory democracy) của nhân dân (Patricia Springborg, 1984, pp.537-556). Với tính cách là cái thứ nhất, dân chủ chỉ đơn thuần là một phương tiện để con người đạt được tự do, dân chủ chính là tiền đề của tự do. Logic nội tại và bản chất sâu xa của dân chủ, theo quan điểm mác-xít, đó chính là sự từ bỏ quyền lực thống trị và chuyên chế của giai cấp cầm quyền để nhường chỗ đứng trong thiết chế chính trị và quyền lực nhà nước cho nhân dân.

Theo ý nghĩa đó, bất kỳ một tầng lớp thiểu số nào cai trị và điều hành xã hội đều có xu hướng lạm dụng quyền lực

và sử dụng quyền lực chung ấy - quyền lực công cộng, hay quyền lực của nhân dân trao cho, nhằm mục đích thoả mãn nhu cầu cho cá nhân mình hoặc nhóm xã hội mà người ấy gia nhập. Khi phê phán Nhà nước Phổ, cũng như các dạng thức hiện tồn của nhà nước nói chung, Marx đã chỉ dẫn ra sự tha hoá chính trị trong sự tồn tại của nhà nước ấy (Asher Horowitz, http://www.yorku.ca/horowitz/courses/lectures/35_marx_alienation.html). Đó chính là sự tha hoá của quyền lực chính trị - một dạng thức tha hoá tinh tế và cao nhất của mọi dạng thức tha hoá (Judy Cox, 1998). Sự tha hoá ấy khi hiến thân vào nhà nước thông qua các cá nhân nắm giữ quyền lực sẽ là sự tha hoá ghê gớm nhất và tàn bạo nhất, bởi nó sẽ là căn nguyên sâu xa của mọi sự tha hoá khác. Chính bởi sự tha hoá ấy mà chủ thể của quyền lực đích thực - nhân dân, giờ đây lại trở thành đối tượng, hay khách thể của quyền lực, và vì vậy chủ thể ấy trở thành chủ thể phi quyền lực và bị trị.

Không phải ngẫu nhiên, quan điểm mác-xít đặc biệt nhấn mạnh rằng chừng nào còn nhà nước, chừng đó còn có sự tha hoá quyền lực nhà nước, cũng nghĩa là chừng đó còn tồn tại sự tha hoá về quyền và tự do của công dân. Và các ông đi đến một tiên đề rằng, chỉ có thể xoá bỏ mọi sự tha hoá bằng sự xoá bỏ cái điều kiện sản sinh ra chính nó (https://www.marxists.org/vietnamese/arl-engels/1870s/chongduhring/phan_11.htm). Khắc phục tha hoá ấy bằng việc xoá bỏ cái nhà nước và các thiết chế chính trị nô dịch con người, thay vào đó là một hình thức tổ chức cao nhất của loài người, là "sự liên hiệp" của những cá nhân mà ở đó "sự phát triển tự do của mỗi người là điều kiện cho sự phát triển tự do của tất cả mọi người"

(<http://www.marxists.org/vietnamese/marl-engels/1840s/tuyen/>). Theo ý nghĩa đó, nhà nước và các thiết chế chính trị nói chung sẽ bị thu hẹp dần và rồi được thay thế (ở trọng xã hội CSCN) bằng các thiết chế phi chính trị, tức phương thức tổ chức, quản lý và điều hành xã hội dựa trên thiết chế phi chính trị, mà các ông gọi đó là XHCD. Nhà nước không phải tiêu vong hoàn toàn, mà nó chuyển sang một bản chất mới, trong khi về mặt hình thức không thể mất đi. Các ông tiên đoán đó là một quá trình tự thân - một sự tự chuyển hoá tuần tự về lượng và chất - nhà nước chính trị tự tiêu vong thay bằng nhà nước phi chính trị, hay XHCD.

Theo quan điểm mác-xít, trong điều kiện vẫn cần đến nhà nước và các thiết chế chính trị, tiếng nói và vai trò của các tổ chức dân sự, mà các ông gọi là XHCD, sẽ là nhịp cầu và người hoà giải giúp người dân thực hiện được các quyền tự do, dân chủ của mình. Mục tiêu của nhà nước khi ấy là giúp con người chính trị, tức là các cá nhân tồn tại với tính cách là công dân, cảm thấy tự do và dân chủ thực sự trong một xã hội dựa trên thiết chế chính trị bảo đảm lợi ích tối đa cho nhân dân - thiết chế dân sự, trở thành con người phi chính trị, tức là các cá nhân tồn tại với tính cách là nhân tính tự do (Dorota I Pietrzyk, 2001, pp.48-49). Đối với các ông, XHCD một mặt được hiểu là xã hội phi chính trị, mặt khác là xã hội mà ở đó các cá nhân tồn tại với tính cách là chủ thể thực sự của nhà nước chính trị ấy, tức là với tính cách là công dân đích thực - hay chính xác hơn đó là các công dân được đảm bảo đầy đủ các quyền công dân cơ bản được ghi nhận trong thiết chế chính trị ấy. XHCD không phải là xã hội của những cá nhân tồn

tại trong điều kiện hoàn toàn không có thiết chế chính trị. Trái lại, đó là xã hội với thiết chế chính trị - nhà nước pháp quyền - nhà nước thực sự của dân, do dân và vì dân.

2. Xã hội dân sự

Trên thế giới, khái niệm XHDS (civil society, société civile) xuất hiện lần đầu tiên vào thế kỷ XVI từ yêu cầu giải phóng giai cấp tư sản thoát khỏi sự thống trị của nhà thờ và nhà nước chuyên chế quân chủ châu Âu. Đến thế kỷ XVIII, thuật ngữ này đã được các tư tưởng gia khai sáng phát triển và luận giải sâu sắc. T. Hobbes, J. Locke và J. J. Rousseau xem XHDS là một trạng thái xã hội mà ở đó con người cố kết, quần tụ với nhau dựa trên sự liên hiệp bằng những thỏa thuận dân sự (những khế ước xã hội) vốn xuất phát từ bản tính tự nhiên (state of nature) của chính con người. Locke là một trong những người đầu tiên đề cập trực diện đến sự khác biệt và giống nhau của XHDS và xã hội chính trị (political society) (Locke, 1884, pp.230-240). Tuy nhiên, theo các nhà tư tưởng này, XHDS là xã hội khác với cách hiểu hiện đại sau này. Vào đầu thế kỷ XX, A. Gramsci và sau đó L. J. Diamond tiếp tục hoàn thiện lý luận về XHDS gắn với thực tiễn của đời sống chính trị-xã hội toàn cầu đã đổi thay lớn lao.

Mặc dù các tư tưởng gia này đều có những quan niệm khác nhau về XHDS, nhưng họ đều chia sẻ một quan niệm nền tảng đó là, một hình thức tổ chức xã hội dựa trên sự tập hợp hành động tập thể của các công dân trong mối tương quan với các thiết chế xã hội khác như nhà nước, thị trường và cộng đồng chính trị nói chung (Paul Henderson, Ilona Vercseg, 2010, pp.18-20).

Quan niệm được cộng đồng quốc tế thừa nhận tương đối phổ biến là xem

XHDS là một “mảng” (arena) của đời sống xã hội, theo đó bao chứa những đặc trưng về tính độc lập (khỏi các thiết chế chính trị và kinh tế), phi lợi nhuận và là tập hợp hoàn toàn mang tính tự nguyện của những công dân. XHDS là “một lĩnh vực các hành động tập thể tự nguyện xoay quanh các giá trị, mục tiêu, lợi ích chung (...). XHDS thường bao chứa một sự đa dạng về không gian, các nhân tố và hình thức thể chế khác nhau về mức độ chính thống, tự trị và quyền lực. XHDS thường được hình thành dưới dạng các tổ chức như các hội từ thiện, hiệp hội, nghiệp đoàn, các nhóm tương trợ, các phong trào xã hội, các hiệp hội kinh doanh, các liên minh và các nhóm vận động, tư vấn” (London School of Economic, 2010). XHDS còn được hiểu là lĩnh vực ở bên ngoài gia đình, nhà nước và thị trường, nơi người dân kết hợp hoạt động nhằm đạt được các lợi ích chung (www.civicus.org).

XHDS hình thành trước khi có nhà nước. Các hình thức thiết chế phi nhà nước là nền tảng của thiết chế xã hội trước khi nhà nước hình thành. XHDS là cộng đồng phi nhà nước, tồn tại song song với nhà nước (khi nhà nước xuất hiện), không phải là cái đứng đối lập với nhà nước mà là một thành tố bên cạnh và có thể bổ sung cho nhà nước trong việc tổ chức, điều hành và quản lý xã hội nói chung.

Yu Keping cho rằng mặc dù có khá nhiều cách định nghĩa khác nhau cho khái niệm “XHCD”, nhưng tựu trung lại, nó được xem xét dưới hai góc độ chính (Yu Keping, 2010). Một là góc độ chính trị học - nhấn mạnh tới bản chất “công dân” của nó: XHCD chủ yếu bao gồm các tổ chức công dân - những tổ chức bảo vệ quyền lợi của người dân và đảm bảo sự tham chính của họ. Hai là

góc độ xã hội học - XHCD được nhấn mạnh ở bản chất “trung gian” của nó: khu vực trung gian giữa nhà nước và thị trường.

Theo cách hiểu của các nhà lý luận phương Tây, một trong những tiêu chí để định danh XHCD hay dân sự, đó là dựa trên đặc trưng cấu trúc, chức năng và tổ chức của nó (London School of Economics, 2010). Theo đó, XHCD được xem như một hình thức tổ chức xã hội là tập hợp của những công dân hoặc quan hệ công dân bên ngoài khu vực nhà nước và thị trường. Đó là một tập hợp của các tổ chức liên kết những công dân với tính cách là cá nhân và nhóm người nhất định, bao gồm các tổ chức cộng đồng, tổ chức xã hội tự nguyện của công dân, các tổ chức cộng đồng cư dân và các nhóm lợi ích hoặc các phong trào được tổ chức bởi sự tự nguyện của công dân, các tổ chức phi chính phủ, các tổ chức phi lợi nhuận,... Những tổ chức này ngày nay còn được gọi là “khu vực thứ ba” (third sectors) hay mảng liên kết thứ ba của xã hội (third arena) trong mối quan hệ với nhà nước (khu vực thứ nhất - first sector) và thị trường (khu vực thứ hai - second arena). Trong kết cấu của xã hội hiện đại ngày nay bên cạnh nhà nước và thị trường không thể thiếu yếu tố thứ ba, đó chắc chắn phải là một dạng liên kết, một hình thức tổ chức xã hội mà không hẳn là một thiết chế chính trị (nhà nước) hay thiết chế dựa trên lợi ích kinh tế và lợi nhuận (thị trường). Hiển nhiên, nó phải là một dạng thức trung gian của nhà nước và công dân, giúp công dân có thể đối thoại nhằm bảo đảm được những quyền và lợi ích hợp pháp của mình trong trường hợp có sự xung đột với lực lượng thị trường và với chính những đại diện của mình trong liên kết chính trị (tức nhà nước).

Xã hội càng phát triển cùng với một cấu trúc kinh tế thị trường trưởng thành tất yếu sẽ dẫn đến những yêu cầu của công dân về sự liên hiệp dưới những cộng đồng phi chính trị và phi lợi nhuận. Cùng với bản chất đặc thù của nhà nước và thị trường là những nhân tố tối quan trọng trong việc duy trì và thúc đẩy xã hội phát triển, sự xuất hiện của “khu vực thứ ba” (các tổ chức XHDS) là sự bổ sung và bù đắp vào những mảng liên kết và chức năng của xã hội mà “khu vực thứ nhất” và “khu vực thứ hai” không bao giờ có thể thay thế được.

Như vậy, tổ chức XHDS có bốn đặc trưng cơ bản: 1) *Thứ nhất*, độc lập về tài chính, phi chính trị, không đại diện cho bất cứ một kết cấu chính trị, quan điểm nhà nước nào; 2) *Thứ hai*, phi lợi nhuận (phi lợi ích kinh tế), trái lại theo đuổi mục tiêu phúc lợi cộng đồng và dịch vụ xã hội; 3) *Thứ ba*, được tổ chức và hoạt động theo nguyên tắc tự quản (bao gồm tự quản lý, điều hành, độc lập về tài chính, không lệ thuộc vào ngân sách của chính phủ hay bất cứ đảng phái chính trị nào); 4) *Thứ tư*, là liên kết xã hội hoàn toàn mang tính tự nguyện của các thành viên (công dân) (Robert W. Cox, 1999, pp.3-28).

Ngày nay, ở các xã hội tư bản chủ nghĩa phát triển cao như Bắc Âu và Tây Âu, các tổ chức dân sự ngày càng tỏ ra có hiệu quả trong việc phát huy dân chủ và quyền dân chủ của người dân. Các tổ chức XHDS là một phần không thể thiếu của tam giác cân cân quyền lực của xã hội: nhà nước - kinh tế thị trường - XHDS. Sự thiếu vắng của XHDS là sự thiếu vắng của XHCD. Sự tồn tại của XHCD luôn có xu hướng giúp nhà nước hạn chế sự tha hoá quyền lực và giúp nhân dân thực hiện được hiệu quả quyền lực của mình. Ở những quốc gia

phát triển, việc phản biện các dự thảo luật hay chính sách trái với lợi ích và nguyện vọng của nhân dân thường xuất phát từ các hiệp hội dân sự.

3. Vai trò của xã hội dân sự và xã hội công dân trong mô hình nhà nước hiện đại

Vì sao XHDS lại đóng vai trò đặc biệt quan trọng trong việc giảm thiểu sự tha hoá của quyền lực nhà nước, trong điều kiện nhà nước còn tồn tại, và do đó của quyền tự do, dân chủ của người dân? Câu trả lời hiển nhiên nằm ngay trong chính logic của chủ nghĩa Marx: lý thuyết về lợi ích. Sự trỗi dậy mạnh mẽ của XHDS chính là đòi hỏi tất yếu của nhân dân trong việc đấu tranh nhằm khẳng định và giành lại lợi ích đã bị thao túng bởi bộ máy nhà nước. Nhân dân chính là một nhóm lợi ích quan trọng nhất và đông đảo nhất trong xã hội. Tuy vậy, kể từ khi trao quyền cho nhà nước để thực thi quyền lực ấy nhằm đáp ứng lợi ích của mình, nhân dân - chủ thể của quyền lực - một khi đã không còn tìm thấy sự đại diện lợi ích của mình ở nhà nước hay bất cứ thiết chế chính trị nào khác, họ cần đến một tiếng nói của XHDS làm đại diện cho mình. Trong xã hội hiện đại, hình thức hiệu quả và phổ biến nhất của XHDS đó chính là các tổ chức nghề nghiệp, như công đoàn, hiệp hội báo chí và truyền thông, và các tổ chức phi lợi nhuận.

XHCD và XHDS có vai trò như thế nào trong mô hình nhà nước hiện đại đang là một vấn đề lý luận hóc búa của các mô hình nhà nước chuyển đổi và theo con đường XHCN như Việt Nam.

Nhà nước hiện đại là một mô hình nhà nước được xác lập bằng nguyên tắc hiến định về tính chính đáng của nó, về vai trò tối thượng của pháp luật (đặc biệt là hiến pháp) và về sự tôn trọng, bảo vệ các quyền con người (Louis

Henkin, 1990, pp.5-10). Hay nói cách khác, nhà nước hiện đại phải được tổ chức và hoạt động dựa trên ba nguyên tắc nền tảng: 1) *Thứ nhất*, pháp luật là nguyên tắc tối thượng (với hiến pháp là đạo luật cao nhất); 2) *Thứ hai*, các quyền và tự do cơ bản của công dân được tôn trọng và bảo đảm; 3) *Thứ ba*, chức năng phục vụ nhân dân (serving) là một đặc trưng nổi bật. Như vậy, trong mô hình nhà nước hiện đại, vai trò của công dân là vô cùng lớn.

Tuy nhiên, công dân chỉ có thể thực hiện và trở thành một nhân tố thúc đẩy cơ chế vận hành hiệu quả của nhà nước hiện đại, cũng như *làm* cho nó *mang* những đặc trưng trên, *khi và chỉ khi* người dân *được trao quyền* đầy đủ. Quá trình trao quyền và thực hiện quyền đầy đủ thông qua hai hình thức, hai cơ chế: trực tiếp và đại diện. Nhân dân tham gia vào quá trình chính sách quyết định đến vận mệnh, đến quyền và lợi ích hợp pháp của mình, thông qua việc tham gia vào các thiết chế chính trị (trong đó có nhà nước) bằng cơ chế bầu, lựa chọn ra người đại diện của mình hay trực tiếp ứng cử trở thành những người đại diện ấy trong bộ máy nhà nước hay các thiết chế chính trị nói chung. Đồng thời, nhân dân có thể tham gia trực tiếp vào quá trình chính sách đó bằng cơ chế trực tiếp thông qua thành lập các tổ chức, đoàn thể của nhân dân. Vì vậy, XHCD và XHDS là những *nhân tố bên ngoài* tác động tới quá trình hình thành, hoàn thiện và hoạt động của nhà nước hiện đại (mặc dù không phải là thành tố của nhà nước hiện đại). Một đặc trưng vô cùng quan trọng của nhà nước hiện đại là cần đến các thành tố bên ngoài nhà nước, như lực lượng thị trường, XHDS/XHCD, để giải quyết những vấn đề của xã hội.

Ý niệm về XHDS và XHCD xuất hiện từ rất sớm trong lịch sử phát triển xã hội và nhà nước của nhân loại, chúng là những thành tố quan trọng và không thể thiếu được trong cấu trúc của nhà nước hiện đại. Mặc dù về tên gọi có thể khác nhau, tuy nhiên, nội hàm của XHCD và XHDS đã và đang là những đặc trưng trong các thiết chế phi chính trị của nhà nước hiện đại; là một trụ cột trong ba trụ cột “nhà nước, lực lượng thị trường và XHCD/XHDS”. Sự xuất hiện và trỗi dậy mạnh mẽ của XHDS và XHCD trong bối cảnh thế giới toàn cầu hóa dựa trên sự thống trị của kinh tế thị trường và mô hình nhà nước pháp quyền đã và đang là một hiện thực, một phong trào mạnh mẽ tác động cả hai chiều, tích cực và tiêu cực, đối với việc định hình các thể chế nhà nước hiện đại nói riêng và mô hình phát triển xã hội nói chung trên toàn thế giới.

Thực tiễn phát triển của các phong trào XHDS trên thế giới và trong khu vực ngày nay phản ánh xu hướng phát triển và đòi hỏi tất yếu của xã hội. Trong xã hội hiện đại, sức mạnh của lực lượng thị trường luôn có xu hướng lấn át, thậm chí lạm dụng và lũng đoạn sức mạnh của các thiết chế và thể chế chính thống (như nhà nước, chính trị, pháp luật, đạo đức,...). Vì vậy, cùng với việc không ngừng hoàn thiện các thiết chế chính trị nói chung và thiết chế nhà nước nói riêng, xã hội hiện đại luôn cần đến các thiết chế phi chính trị, đó là các tổ chức do chính nhân dân lập lên với tư cách là đoàn thể, hội của người dân và các cộng đồng với mục tiêu duy nhất là góp phần cùng với các thiết chế chính thống (nhà nước) giải quyết hiệu quả và thiết thực các vấn đề của xã hội hiện đại cũng như các quyền và lợi ích hợp pháp của nhân dân.

Yêu sách về trao quyền và sự tham gia rộng rãi vào quá trình chính sách đã và đang trở nên nổi cộm hơn bao giờ hết ở các mô hình kinh tế-xã hội chuyển đổi sang nền kinh tế thị trường. Đó là những yêu sách của nhân dân được tham gia vào việc định đoạt các quyết định trọng yếu liên quan trực tiếp đến quyền và lợi ích hợp pháp của mình trong quá trình hoạch định, thực thi và giám sát chính sách. Nhà nước, với những chức năng cố hữu của nó, không thể bao chứa hết những công việc mà vốn dĩ nó thuộc về phạm vi giải quyết hiệu quả nhất từ phía nhân dân và các tổ chức xã hội. Thực tiễn biến đổi và thay thế nhanh chóng của các thể chế chính trị, kinh tế, xã hội ở các quốc gia chuyển đổi ở Đông Âu, Mỹ Latinh, Trung Đông, Bắc Phi... và trên toàn thế giới trong những thập niên cuối thế kỷ XX và đầu thế kỷ XXI là những chỉ báo về sự trỗi dậy của các phong trào nhân dân và sự bất lực, tham nhũng, kém hiệu quả của các thể chế nhà nước hiện đại.

Trong xã hội hiện đại, bất cứ nhà nước hiện đại nào, do đó, không thể vắng bóng sự tham gia của các tổ chức XHDS, hay các tổ chức của nhân dân nằm ngoài hệ thống hay các thiết chế chính trị. Do đó, XHCD và XHDS là các thành tố cố hữu của xã hội hiện đại cấu thành biến quan trọng của mô hình nhà nước hiện đại. Tuy nhiên, quá trình ra đời, hình thành và phát triển của XHDS để trở thành XHCD theo đúng nghĩa (như các nhà mác-xít tiên bối hằng mong ước và dựng xây) là một bước tiến về nhận thức lý luận và thực tiễn, gắn liền với sự phát triển về kinh tế-xã hội và trình độ nhận thức, ý thức chính trị và pháp quyền của người dân. Trên hết, XHDS hay XHCD chỉ có thể cảm nhận và

nảy nở trên nền tảng của sự kế thừa những giá trị truyền thống và tính đặc thù của mỗi quốc gia-dân tộc trong xu hướng hội nhập quốc tế và toàn cầu hóa sâu sắc □

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Asher Horowitz, *Marx's Theory of Alienation, Perspectives on Politics*, New York University, www.yorku.ca/horowitz/courses/lectures/35_marx_alienation.html
2. Civicus (Hiệp hội quốc tế các tổ chức xã hội dân sự), www.civicus.org
3. Dorota I Pietrzyk (2001), "Civil Society - Conceptual History from Hobbes to Marx", *Marie Curie Working Papers* N° 1, Department of International Politics University of Wales, Penglais, Aberystwyth.
4. Judy Cox (1998), "An Introduction to Marx's Theory of Inalienation", *International Socialism Journal*, Vol.79.
5. *Hegel's Philosophy of Right: Third Part- Ethical Life*, II. *Civil Society*, <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/pr/prcivils.htm>
6. Henry Morley, ed. (1884), *John Locke's Two Treatises on Civil Government*, George Routledge and Sons, London.
7. London School of Economics (2010), *What is civil society?* http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/what_is_civil_society.htm (12/03/2010).
8. *Marx's Critique of Hegel's Philosophy of Right (1843)*, Cambridge University Press, 1970 (Ed. Joseph O'Malley).
9. Patricia Springborg (1984), "Karl Marx on Democracy, Participation, Voting, and Equality", *Political Theory*, Vol. 12, N° 4 (Nov. 1984).
10. Paul Henderson, Ilona Vercseg (2010), *Community Development and Civil Society: Making Connections in the European Context*, The Policy Press, UK.
11. Robert W. Cox (1999), *Civil Society at the Turn of the Millenium: Prospects for an Alternative World Order*, Review of International Studies, Vol. 25, N° 1 (Jan. 1999).
12. Yu Keping (2010), *The Emergence of Chinese Civil Society and Its Significance to Governance*, Final Report of Case Studies, Institute of Development Studies, <http://www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/china/chil.html>
13. <https://www.marxists.org/vietnames/e/marx-engels/>